

Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності

Пожидает Евгений Александрович

Значення громадських організацій у суспільно-політичному житті України досить суперечливе. З одного боку, широким колом фахівців їхня роль визнана вельми важливою у формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні, становленні демократії, захисті прав і свобод громадян. Громадські організації, як структурний елемент громадянського суспільства, тісно пов'язані і взаємообумовлені з політичною системою суспільства. Адже політична система відображає інтереси різних суспільних верств, які безпосередньо, або через громадські організації і рухи взаємодіють із державою. З іншого боку, сприйняття їхньої діяльності пересічними громадянами, як і взаємодія між державним і громадським секторами суспільства, залишає бажати кращого.

У зв'язку з цим постає питання про доречність та припустиму межу залученості неурядових організацій (НУО) до політичних процесів, визначення пріоритетів розвитку НУО в суспільно-політичній сфері. Наукова оцінка цього питання має сформулювати умови, за яких НУО застосовуються лише у якості політичної технології під час виборчих кампаній, і за яких умов їх суспільно-політична активність

• У статті аналізуються питання про доречність та припустиму межу залученості неурядових організацій до політичних процесів в Україні, визначення пріоритетів участі неурядових організацій у суспільно-політичному житті України.

Ключові слова: неурядові організації, дорадча демократія, міжсекторна взаємодія, пріоритети розвитку.

• В статье анализируются вопросы о целесообразности и допустимой мере вовлечённости неправительственных организаций в политические процессы в Украине, определение приоритетов участия неправительственных организаций в общественно-политической жизни Украины.

Ключевые слова: неправительственные организации, демократия участия, межсекторное партнёрство, приоритеты развития.

• The article researches issues of expediency and allowable range of nongovernmental organizations' deliberation to a politics in Ukraine, as well as defines the priorities of NGO's participation in social and political life of Ukraine.

Key words: nongovernmental organizations, deliberative democracy, intersectoral cooperation, priorities of the development.

спрямовується у позитивне русло, перш за все, на консолідацію суспільства. На наш погляд, це питання є стратегічно важливим для розвитку повноцінного громадянського суспільства в Україні.

Метою статті є надання такої оцінки, спираючись на концепцію дорадчої демократії та на лібертаріанську модель розвитку суспільства, із визначенням специфіки ситуації в Україні, як перехідній пострадянській державі.

Ціла низка вітчизняних авторів плідно розроблює цей напрям досліджень. Серед них необхідно відзначити публікації А. Колодій, Т. Розової, В. Баркова, О. Онищенко, М. Калініченка, О. Михайловської, О. Кіндратець, Н. Ротар. Питання залученості громадських неурядових організацій до суспільно-політичного життя розглядаються дослідниками під різним кутом зору: від суто

теоретичного визначення умов взаємодії влади і організацій громадянського суспільства [4, 7, 8, 10] до аналізу конкретних механізмів і умов залучення громадських структур до процесу прийняття владних рішень на державному і місцевому рівнях [2, 3, 11].

Громадські організації відіграють стратегічно важливу роль у формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні, становленні демократії, захисті прав і свобод громадян, вивчаючи й озвучуючи суспільні потреби, пропонуючи державним інститутам нові ідеї, варіанти дій.

Ідея неформального об'єднання громадян дістала свій розвиток в лібертаріанській моделі суспільства, про життєздатність якої тривають дискусії з 50-х років минулого століття. Ця модель була створена на протиположному до існуючої на той час комунітарній моделі, що розглядала відносини в суспільстві як комплекс жорстких зв'язків у різних ієрархіях (кланах, класах, партіях), участь в яких мала на меті протиставлення себе «чужим»; та ліберальній моделі, де основна роль відводилася homo economicus – освіченому споживачу, наділеному правами, що охороняються державою, – та протиставлялися публічний і приватний сектори.

Лібертаріанська модель виділяє в соціальних відносинах «третій сектор», який є проміжною формою організації між владою та ринком і будується на добровільній основі. В цьому сенсі неурядові організації і є представниками «третього сектору», який стає незамінним елементом сучасного громадянського суспільства.

З метою вдосконалення лібертаріанської моделі громадянського суспільства на Заході нині ведуться активні дослідження, і саме організаціям «третього сектору» відводиться ключова роль. Вважається, що завдяки «третьому сектору» в суспільстві можуть з'явитися соціально активні громадяни, залучені до різних соціальних структур, котрі сповідуватимуть загальні гуманістичні ідеї свободи і добровільного співробітництва, більш широкі, ніж поняття свободи членів ідеологічних кланів чи вільного ринку.

Важливу роль у цьому контексті відіграє ідея дорадчої демократії, що передбачає значну активність громадян, об'єднаних у різноманітні

організації та асоціації з метою контролю за державною владою, здійснення місцевого самоврядування тощо. На цю модель розвитку суспільства багато вчених покладають чимало надій (Ю.Хабермас, Дж. Драйзек, Дж. Фішкін, Д. Чалмерс та ін.). Так, наприклад, Ю. Хабермас вважає, що «сучасна модель взаємин держави і громадян має вибудовуватися не за традиційним принципом суб'єкт-об'єктних відносин (керуючі-керовані), а на механізмах «комунікативної поведінки», тобто на суб'єкт-суб'єктних відносинах, на принципах визначення рівноправності як людини суспільної, так і людини «приватної», що передбачає як головну демократичну процедуру «діалогову комунікацію» державної влади і «вільної громадськості» [13, С. 30-31].

Отже, дорадчу демократію в цьому контексті можна охарактеризувати як демократичну політичну систему, що ґрунтується на вільному обговоренні громадянами суспільних тем. Це дискурсивна соціополітична система, де громадяни опановують відповідну інформацію, обговорюють політичні справи, формують громадську думку і беруть участь у політичних процесах. Концепція дорадчої демократії включає не тільки інституціональні процедури, як-то право більшості, але й політичну культуру вільної дискусії та добровільної участі.

Д. Чалмерс акцентує увагу на наступних функціях НУО, які сприяють функціонуванню даної моделі: 1) використання досвіду територіальних громад для потреб політики; 2) інформація про вдалі практичні приклади, або про шляхи, якими схожа проблема була вирішена в іншому регіоні; 3) осмислення основних чинників, що впливають на певну сферу політики, тобто створення відповідної теоретичної бази; 4) оцінка позиції інших учасників дискусії; 5) надання можливостей для взаємодії основних суб'єктів політики відповідно до моделі дорадчої демократії [14, С. 3]. Оптимізуючи сукупність цих позицій, держава одержує можливість максимально враховувати інтереси своїх громадян, що забезпечує основу для гармонійного і стабільного розвитку держави і суспільства в цілому.

Згідно з моделлю розвитку демократичного суспільства західного зразку, НУО мають утвори-

ти консолідований громадський рух, який складатиметься з окремих не підпорядкованих одна одній, але взаємодіючих громадських організацій, які спрямовували б енергію громадян на творчу діяльність, і тим самим знижували б соціальну напругу в суспільстві. Це можливо лише в демократичному суспільстві, де існує достатньо громадських організацій, здатних впливати на хід суспільно-політичних процесів, і переважна більшість з них не є антагоністами, тобто вони не тяжіють до взаємовиключних політичних, економічних чи соціальних полюсів.

Пріоритетні напрями аналізу в українському контексті

На пострадянському просторі громадянське суспільство і його інститути (серед яких чинне місце займають неурядові організації) одержали чимало серйозних викликів з боку авторитарних (або напівдемократичних, як вважають деякі дослідники) політичних режимів [9, С. 9-13]. Тривалий час характер взаємин держави та громадського сектору відзначався певною взаємною відстороненістю через недоліки політичної комунікації політичної системи, такі як закритість або обмеженість інформаційних потоків, чітко вироблених механізмів співробітництва. Тому умови функціонування інститутів громадянського суспільства в більшості перехідних країн і в Україні, зокрема, відрізняється від аналогічних умов у державах із розвинутою економікою і глибокими демократичними традиціями. Помітна тенденція: чим нижче рівень демократії в країні, тим більше відхилень у процесі становлення НУО від загальноприйнятих норм, тим вище рівень політизації «третього сектора».

Стратегічні проблемні питання, які, на наш погляд, постають при оцінці ролі НУО в політиці в Україні, стосуються найголовніше питання доцільності їхньої діяльності і спроможності в українських умовах виступати представниками інтересів держави і громадськості, а не окремих політичних сил. Це, у свою чергу передбачає розкриття:

- а) питання залежності НУО від вітчизняних політичних сил,
- б) доцільності НУО взаємодіяти з державними органами влади,
- в) проблеми визнання суспільством корисності

суспільно-політичної активності НУО, як інститутів демократії західного зразка.

НУО і політичні партії

Громадсько-політична активність організацій громадянського суспільства в Україні досягла апогею під час передвиборчої кампанії 2004 року. Інформаційні, просвітницькі, політичні кампанії, ініційовані громадськими організаціями і рухами під час цих виборів, набули небаченого раніше в Україні масштабу. І якщо немає підстав говорити, що саме громадські організації почали відігравати вирішальну роль у суспільно-політичному процесі в Україні, то цілком вірогідно, що саме зорієнтованість кандидатів під час виборів-2004 на наявні та новостворені громадські ініціативи надала той імпульс інститутам громадянського суспільства, що, напевне, сприятиме визначенню адекватного місця громадських організацій в українському суспільстві.

Постає питання: чи доречне залучення громадських організацій до політики, якщо існують громадські об'єднання – партії, які за визначенням мають виконувати роль представників пересічних громадян у політиці?

Роль політичних партій – критична в демократичній політичній системі. Вони представляють ключовий компонент парламентського представництва в демократичній державі, й неурядові організації ніколи не зможуть їх замінити, крім того, це не має сенсу. Система політичних партій представляє кістяк парламентської демократії. Проте політичні партії є свого роду закритими громадськими асоціаціями, які сформовані громадянами, об'єднаними загальною ідеологією або іншими інтересами (місцевими, регіональними, діловими, і т.д.). Вони вибіркові в умовах свого членства тощо. Мета партій – увійти до влади й керувати країною. Природно, що вони мають тенденцію ставати свого роду закритими кланами, особливо, якщо вони у владі тривалий період. Тільки ЗМІ й неурядові організації – «сторожові пси демократії», які служать суспільним інтересам, запобігаючи таким тенденціям.

Отже, політична модель з абсолютним домінуванням партій і слабкими НУО і ЗМІ приймає вигляд «вибіркової демократії», коли демократія обмежена тільки актом голосуван-

ня. Після цього виборець може забути про демократію і тільки чекати наступних виборів. Критична роль неурядових організацій і ЗМІ полягає в тому, що вони повинні здійснювати демократію постійно, у проміжках між виборами, за допомогою залучення громадян до громадського життя. У цьому партії не можуть замінити ЗМІ та НУО. Таким чином, і партії й неурядові організації мають свою роль, і є важливими для функціонування демократії.

Політизація неурядових організацій – об'єктивний процес, що пояснюється бажанням суспільства контролювати й корегувати дії влади. Однак, найчастіше політизація в українських умовах є синонімом субординації діяльності НУО щодо інтересів окремих політичних сил. Застосування громадських організацій як політичної технології, стало традиційним для виборчих кампаній в Україні. У випадку взаємодії з партією чи виборчим блоком громадські організації частіше виступають не стільки в якості суб'єкта політичного процесу, скільки інструментом передвиборчої боротьби. При цьому деякі громадські організації та неформальні рухи виступають у якості маргінальних та радикальних громадсько-політичних проєктів, які своєю агресивною риторикою створюють певні загрози суспільній стабільності.

Таке явище, як обслуговування НУО інтересів певної політичної сили, мало би позитив, якби в Україні існував чи формувався інститут політичного, економічного, соціального та іншого лобіювання. Тобто, суспільно-значущі інтереси, представниками яких і повинні бути громадські організації, були б інкорпоровані в політичну систему, а проєкти, що надаються такими організаціями, мали б політико-правові наслідки. Подібна ситуація спостерігається у країнах європейської демократії та в США, де взагалі вся політика будується на інтегруванні та інкорпоруванні приватних інтересів (що, до речі, нівелює саму необхідність існування чисельних політичних партій). В українських умовах виразниками приватних інтересів скоріше є саме партії, а не громадські організації, що є, перш за все, ознакою деструктивних тенденцій у формуванні українського політикуму, а не проявом логіки побудови вітчизняної політичної системи.

Увага громадських організацій має бути зосереджена на розвитку суспільного діалогу з політичними партіями. Ніша третього сектору може виступати як свого роду додатковий простір для дискусії та досягнення компромісу політичними партіями. Останнє надзвичайно важливе, й показує роль неурядових організацій у демократичному суспільстві. Громадські організації мають можливості для впливу, хай і опосередкованого, на політичні партії. У сучасних умовах кожна партійна організація має розробляти програму для розвитку конкретної громади. І від того, наскільки ця програма сподобалася громаді, має залежати рівень підтримки партії.

Субординація НУО щодо певної політичної сили – «дитяча хвороба», характерна не тільки для України, але й для більшості так званих «перехідних країн», і обумовлюється слабкістю чинного законодавства та національної економіки. Завдання держави й самого громадянського суспільства – не допустити переходу її в хронічну стадію.

Взаємодія з державою

Важливим аспектом у питанні спроможності неурядових організацій виступати представниками інтересів суспільства у громадсько-політичній сфері є їхня спроможність ефективно взаємодіяти з державними органами влади, органами місцевого самоврядування. Проблеми та перспективи практичної взаємодії держави та організацій громадянського суспільства стали сьогодні особливо актуальними для перехідних пострадянських країн, зокрема, для України. Відсутність традиції громадянського суспільства відчувається особливо гостро і помітно гальмує процес демократизації.

Постійна співпраця недержавних неурядових структур та органів державної влади, залученість НУО до прийняття політичних рішень служить як індикатором, так і чинником розвитку громадянського суспільства. Наявність налагоджених, ефективно діючих каналів комунікації між органами влади та «третьим сектором» виступає важливим чинником адекватності та послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству, відповідності стратегічним національним

інтересам. Забезпечення функціонального зв'язку між владою та суспільством, надання державній політиці більшої легітимності, забезпечення її прозорості та розширення громадської підтримки є необхідними умовами демократичної політичної культури європейського зразка. Становлення незалежного від держави громадянського суспільства є одним із елементів посткомуністичної трансформації, за ступенем та ефективністю впливу на державу інститутів громадянського суспільства можна оцінювати глибину перетворень, ступінь модернізації та європеїзації посткомуністичних держав.

Протягом багатьох років в Україні була очевидна криза взаємної довіри влади й НУО. Значна, й найбільш активна частина «третього сектора», позиціонувала себе, з тих чи інших причин, як тверду опозицію тодішній владі. Головна проблема на шляху формування ефективних форм взаємодії об'єднань громадян і державних органів влади випливала із традиції замкненості держапарату, непрозорості вироблення державної політики. Система владних відносин, яка сформувалася в результаті обрання Україною на початку шляху незалежності «пострадянської» моделі трансформації, передбачала гіпертрофовану роль держави, реалізовану через так звану «вертикаль виконавчої влади», стрижнем якої є інститут президентства з максимально широкими повноваженнями. Для цього способу організації суспільно-політичного життя є невластивою ключова роль інститутів громадянського суспільства. Система, побудована за принципами «виконавчої вертикалі», не потребує розвинених каналів комунікації із суспільством, оскільки не відчуває потреби у відповідній суспільній легітимності. Ставлення до НУО тут є вибіркоким, залежно від поточних пріоритетів владних еліт: відношення може бути або поблажливо-заступницьким, або нейтрально-байдужим, або підозріло-негативним.

Пострадянська система може у більшій чи меншій мірі толерувати «третій сектор» доти, доки він не загрожує тому типу володарювання, який практикується владою. Влада може захочувати НУО до співпраці, якщо цього вимагають прагматичні потреби (наприклад, щоб отримати неупереджену інформацію, або, щоб

продемонструвати певні формальні ознаки демократичності).

Недостатня ефективність «третього сектору» у лобіюванні своїх позицій обумовлена не тільки вадами влади, а й самих НУО. Так, експертне дослідження Творчого центру Каунтерпарт (2006 р.) [12, С. 80-86] показало, що слабкими компонентами у діяльності НУО є, передусім, стратегії щодо залучення коштів. Це свідчить про недостатню увагу керівників НУО до розробки та впровадження довгострокової стратегії залучення фінансування з різних джерел. Потребують підвищеної уваги через недосконалість процедури менеджменту людських та фінансових ресурсів, питання делегування повноважень та залучення персоналу до прийняття рішень. За двома показниками – формулювання і відстоювання прийнятої позиції, та проведення заходів для впливу на політичні рішення й підтримки інтересу громадськості українські НУО, згідно з результатами дослідження, не вийшли навіть на середній рівень професійності.

Державі вигідно співпрацювати з громадськими організаціями з кількох причин:

1) Більшість громадських організацій створюються для вирішення тих же проблем, що й державні та муніципальні органи – турбота про малозабезпечених, хворих, соціально незабезпечених громадян, сприяння вихованню та освіті дітей та підлітків, збереження та розвиток культури тощо. Тобто, вони здійснюють таку діяльність, яка не здійснюється на комерційній, ринковій основі.

2) В деяких випадках дії третього сектору є успішнішими та економічними, ніж дії державних установ. Тому державі вигідніше передавати частину коштів громадським організаціям, отримуючи за це виконання чітких та контрольованих зобов'язань, ніж самій створювати додаткові структури.

3) Очевидна необхідність існування неурядових «мозкових центрів», які паралельно діючим державним аналітичним службам створюють свій продукт, що не просто конкурує на ринку аналітичних розробок, але й істотно впливає на розробку матеріалів, які «виходять» із стін державних інституцій. Адже відомо, що державні аналітичні служби, репрезентуючи матеріал,

сформований за замовленням уряду, виходять з передумов кон'юнктурно-кланової необхідності, а не з аналізу об'єктивної реальності.

Сприйняття неурядових організацій населенням

Ще одна проблема, про яку необхідно сказати, – це особливості сприйняття діяльності громадських організацій у самому суспільстві. Адаптація масової свідомості до сучасних політичних інститутів і цінностей – найважливіша умова модернізації відповідного суспільства. Громадська думка пострадянських країн завжди була схильна дивитись на сучасні інститути і цінності, як на західні, і пов'язувати модернізаційні перетворення із відтворенням західної моделі політичного розвитку. В результаті відношення до західного досвіду, ступінь готовності його засвоєння, стали багато в чому визначати ідейно-політичну диференціацію пострадянських суспільств, динаміку і головні тенденції соціально-політичних перетворень.

Можливості соціально-політичної еволюції українського суспільства багато в чому визначаються (а отже, обмежуються) особливостями політичного режиму, який склався в Україні. Формування нової політичної і соціокультурної ідентичності українського етносу виявилось підпорядкованим завданням зміцнення владних позицій «націонал-комуністичної» бюрократії в умовах формального домінування демократичних процедур. В такій ситуації слабкість інститутів громадянського суспільства перетворилась у вирішальний фактор внутрішньої політики: відсутність громадського контролю за діями влади, разом з політикою невтручання держави в діяльність вільного ринку обумовили системну слабкість політичного режиму, і водночас – тотальну деінституціоналізацію масових повсякденних практик, розпад базових механізмів соціальної інтеграції.

Розв'язання ситуації, що склалася, означає вирішення питання про самоорганізацію української громади, з одного боку, та зміни домінуючої пострадянської ментальної парадигми, в якій очікування державного патерналізму є стримуючим фактором створення громадянського суспільства, з іншого. Держава в цьому випадку може виступити в ролі замов-

ника аналітичних послуг, хоча, безумовно, перехід від моделі «замовник – НУО – продукт» до моделі «ідея – НУО – політичне рішення» має бути більш ефективним і прогнозованим для самої держави, позбавленої, таким чином необхідності створення механізму самоконсервації, як це було дотепер.

Необхідно відмітити, що продуктивна діяльність НУО – це можливість чіткого розподілу функцій як самого суспільства, так і держави, що проявляється в перманентній активності громадян, а не політичних партій чи фінансових інституцій.

Ще одна проблема – це гостра потреба в розширенні знань громадськості щодо того, як громадські організації можуть сприяти розвитку держави. Незважаючи на збільшення кількості НУО в Україні в цілому, та в окремих регіонах, інформованість про НУО і їхню діяльність у суспільстві залишається низькою. Адже соціологічні дослідження свідчать про значну кількість населення (47%), яка ще не визначилася з власним відношенням до НУО – довіряти чи ні, майже однакова кількість прибічників і недоброзичливців – 26,1% і 26,4% відповідно (за даними соціологічного опитування, проведеного у квітні 2005 р. Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології) [1]. Тому існує загроза ізоляції цих організацій від навколишнього середовища. Недовіра до громадських організацій і непоінформованість населення про їхні завдання й діяльність, свідчать про слабкість традицій демократичних прав і свобод, їхню неусвідомленість звичайним українським громадянином.

Багато в чому успіх громадських організацій залежить від широкої й інтенсивної інформаційної кампанії. На жаль, вітчизняна аудиторія недержавних інформаційних й аналітичних центрів залишається вкрай нечисленною, часто обмежуючись користувачами мережі Інтернет. Адже електронною поштою та Інтернетом користуються в Україні лише 14% усього населення, хоча серед молоді віком до 30 років ця частка складає 32% [1]. Поширення своєї присутності у друкованих ЗМІ, на телебаченні й радіо залишається сьогодні однією з головних проблем для більшості українських НУО.

Інформаційна кампанія має не тільки інформувати громадян про роль недержавних об'єднань як захисників інтересів громадськості, але й надавати підтримку населенню відносно їхніх прав на свободу об'єднання, і, таким чином, забезпечувати визнання цінностей, що підтримують, об'єднують громадян, є основою демократичного суспільства. Головним завданням у цьому контексті уявляється донесення взаємозв'язку таких понять як держава – людина – громадські організації. Важливо, починаючи з особистісних норм, установок, і закінчуючи конституційними нормами, стимулювати процес зміни менталітету людей, зміни сутнісного підходу до поняття держави, й усвідомленню того, що державні інститути повинні ініціюватися «знизу», і ті об'єднання громадян, які можуть вільно функціонувати в суспільстві, є, по суті першоджерелом створення структури державних органів, механізмів і пріоритетів їхньої роботи. Виникнувши, як природна потреба індивідів колективно брати участь у виробленні управлінських рішень, діяльність НУО повинна бути спрямована на розв'язання існуючих у суспільстві проблем.

Висновки

Суспільно-політична активність громадських організацій в Україні гальмується цілою низкою чинників, які значною мірою є відображенням перехідного етапу розвитку країни на шляху від авторитарної до демократичної моделі політичного режиму. Значний вплив на громадські організації, що здійснюється з боку різноманітних політичних сил (передусім партій і блоків у передвиборчий період) створює умови для використання громадських організацій як політичного інструменту. Традиції замкненості державного апарату поряд із обмеженою кількістю високопрофесійних неурядових організацій заважають ефективній взаємодії між державними і громадськими структурами. Крім того, виражені патерналістські настрої населення, величезний вплив місцевої влади на громади, соціальне розшарування, орієнтування громад на російську (а не західну) суспільно-політичну модель, керованість людей адміністративними методами також значно ускладнюють розвиток громадянського суспільства та його інститутів. Втім,

спроможність українських НУО активно діяти у суспільно-політичній сфері підтверджується наявністю низки організацій з багаторічним досвідом роботи у цій галузі.

Пріоритетними у подальшому розвитку організацій громадянського суспільства в Україні є такі напрямки:

- законодавче врегулювання багаторівневої системи відносин між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства;
- використовуючи узагальнені результати теоретичних досліджень, створити і законодавчо закріпити концепцію ефективної взаємодії на горизонтальному і вертикальному рівнях усіх структур громадянського суспільства з чітко зорієнтованою діяльністю та функціями всіх його інститутів;
- провідними осередками діяльності інститутів громадянського суспільства повинні стати місцеві структури (територіальні громади, консультативні ради, органи самоорганізації населення), яким простіше лобювати інтереси окремих громадян;
- для активізації роботи громадських організацій необхідно визначити пріоритетні напрямки їхньої діяльності у соціальній сфері та частково делегувати їм окремі функції державних органів;
- забезпечення інформованості населення про діяльність інститутів громадянського суспільства з альтернативних джерел (висвітлювати в ЗМІ роль відповідних інститутів у соціальному житті громадян, для формування позитивної громадської думки проводити на телебаченні зустрічі, «круглі столи», дискусії представників громадських організацій з представниками гілок влади).

Що стосується доцільності громадсько-політичної активності НУО, то розвиток сектору неурядових організацій, та їхня активна участь у суспільно-політичному житті, свідчать про вирішальний момент у розвитку демократичних інститутів, коли відбувається перехід від державної політичної демократії до демократизації суспільства. Цей процес виражається у розширенні так званої «висхідної влади» від імені і в інтересах окремих індивідів на всіх рівнях. При цьому

різноманітність і неспівпадіння інтересів різних груп, та організацій, що їх представляють, є чинником зростання соціальної конфліктності, у попередженні негативних наслідків якої багато що залежить не лише від держави, а й від неурядових організацій.

Відзначимо також, що у посткомуністичних країнах і, зокрема, в сучасній Україні, співтовариство неурядових організацій може розглядатися як ядро, центральна частина громадянського суспільства, тому, що саме в цьому співтоваристві найбільшою мірою зберігся пріоритет моральних цінностей. Саме звідси моральна нормативність поширюється на політичне співтовариство – у вигляді заперечення імморалізму в політиці, і на економіку – у вигляді нової етики бізнесу та корпоративної моралі.

Список використаних джерел

1. «Думки і погляди населення України – березень 2005 р.» (Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології) // <http://www.dif.org.ua/doc.php?action=project&i=2&id=020404053208>
2. *Калініченко М.* Влада громадянського суспільства: Монографія. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 175 с.
3. *Кіндратець О.* Нові форми взаємодії держави і громадянського суспільства // Людина і політика. – 2004. – №1. – С. 42 – 48.
4. *Колодій А.* «На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні». – Львів: Червона Калина, 2002. – 284 с.
5. *Лапкин В., Пантин В.* Восприятие западных институтов и ценностей в постсоветском пространстве: опыт Украины и России // Полис. – 2004. №1. – С. 20 – 28.
6. *Лацуба М.В.* Громадські організації на виборах. – К.: УНЦПД, 2004. – 56 с.
7. *Михайловська О.* Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3 (12). – С. 108 – 114.
8. *Онищенко О.* Громадянське суспільство: тенденції становлення // Наука і суспільство. – 2002. – №1 – 2. – С. 35 – 41.
9. *Паламарчук В., Литвиненко О., Янішевський С.* Трансформації демократії та пошук стратегії суспільно-політичного розвитку України. – К., 2003. – 120 с.
10. *Розова Т., Барков В.* Ідеальне та реальне в уявленнях про громадянське суспільство // Людина і політика. – 2003. – №6. – С. 44 – 50.
11. *Ротар Н.* Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні // Політичний менеджмент. – 2007. – №1. – С. 9 – 17.
12. *Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України. 2002 – 2006 рр.* Короткий огляд. (Творчий центр Каунтерпарт). – К.: БФ «Творчий центр «Каунтерпарт», 2007. – 160 с.
13. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб.: Наука, 2000. – 389 с.
14. *Chalmers D.* How Do Civil Society Associations Promote Deliberative Democracy? // http://www.columbia.edu/~chalmers/Chalmers_LASA.htm